e-ISSN 3060-5059
DOI: 10.67227

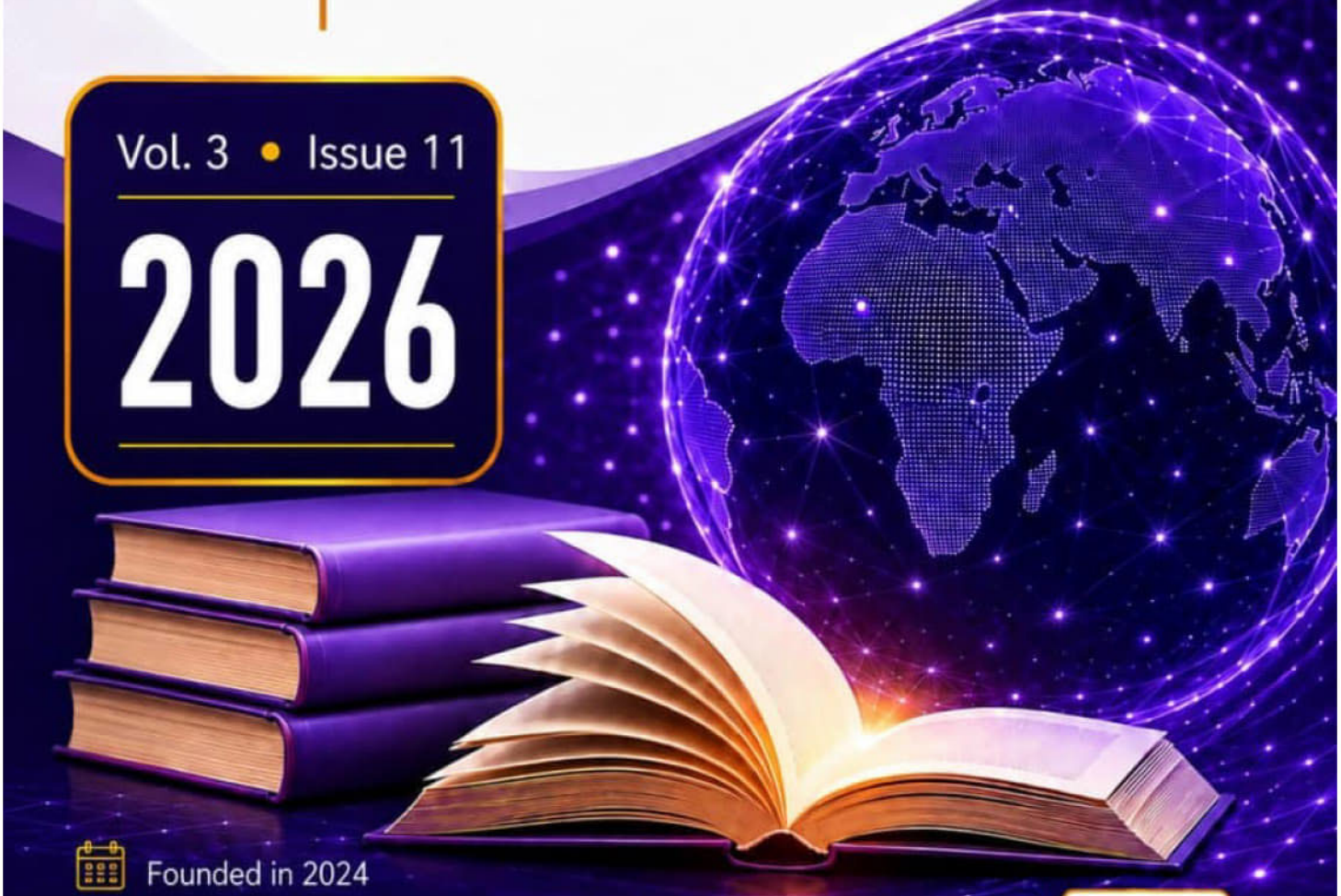
IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 11

2026

Founded in 2024

publishscience.uz | publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

ISSN 3060-5059 (Online)
Article / Original paper *https://doi.org/10.67227/ak2atf31*

NEOLOGIZMLARNING DUNYO TILSHUNOSLIGIDAGI TADQIQI

Xatamov Ildar Uroqovich
Qarshi davlat texnika universiteti, kafedra mudiri.
e-mail: ildarxatamov6@gmail.com **ORCID**: https://orcid.org/0009-0008-9679-8649

Annotatsiya.
Mazkur maqolada neologizmlarning dunyo tilshunosligida nazariy-metodologik jihatdan o‘rganilish tarixi, ularning ontologik tabiati, lisoniy maqomi hamda leksikografik kodifikatsiyalanish parametrlari qiyosiy-diaxronik nuqtayi nazardan tadqiq etiladi. Yangi leksik birliklarning genezisi, ularning sotsiomadaniy transformatsiyalar bilan aloqadorligi hamda umumiste’mol leksikasiga integratsiyalashuvi (leksikallashuvi) ingliz, nemis va rus lingvistik maktablari tajribasi misolida yoritiladi.
Kalit so‘zlar: neologizm, neologiya, neografiya, dunyo tilshunosligi, leksik dinamika, leksikallashuv, okkazionalizm, semantik derivatsiya, kognitiv-pragmatik yondashuv, sotsiolingvistika, leksikografik kodifikatsiya.

ИССЛЕДОВАНИЕ НЕОЛОГИЗМОВ В МИРОВОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

Хатамов Ильдар Урокович
Каршинский государственный технический университет, заведующий кафедрой.

Аннотация.
В статье рассматривается история теоретико-методологического изучения неологизмов в мировом языкознании, исследуются их онтологическая природа, лингвистический статус и параметры лексикографической кодификации в сравнительно-диахроническом аспекте. На примере английской, немецкой и русской лингвистических школ освещаются генезис новых лексических единиц, их взаимосвязь с социокультурными трансформациями, а также процессы интеграции в общеупотребительную лексику (лексикализации).
Ключевые слова: неологизм, неология, неография, мировое языкознание, лексическая динамика, лексикализация, окказионализм, семантическая деривация, когнитивно-прагматический подход, социолингвистика, лексикографическая кодификация.

THE STUDY OF NEOLOGISMS IN WORLD LINGUISTICSS

Xatamov Ildar Uroqovich
Karshi State Technical University, Head of Department.

Abstract.
This article examines the history of the theoretical and methodological study of neologisms in world linguistics, exploring their ontological nature, linguistic status, and parameters of lexicographic codification from a comparative and diachronic perspective. Drawing on the traditions of English, German, and Russian linguistic schools, the study discusses the genesis of new lexical units, their relationship with sociocultural transformations, and their integration into general vocabulary through the process of lexicalization.
Keywords: neologism, neology, neography, world linguistics, lexical dynamics, lexicalization, occasionalism, semantic derivation, cognitive-pragmatic approach, sociolinguistics, lexicographic codification.

Kirish. Rus tili leksikologiyasining taniqli namoyandasi G. G. Ivleva leksik birliklar hamda lug‘at tarkibining genezisi, evolyutsion taraqqiyot tamoyillari va ularda kechuvchi tizimli transformatsiyalarni nemis tilining empirik materiallari misolida har tomonlama tadqiq etdi [1]. Olima so‘zning semantik derivatsiyasi, ma’no strukturasidagi dinamik siljishlar hamda lisoniy tizim evolyutsiyasini leksikologiyaning markaziy ontologik muammosi sifatida baholab, o‘zining fundamental izlanishlarida mazkur masalalarning nazariy-metodologik yechimlarini ilgari surdi. Lug‘at tarkibini yaxlit va izchil tizim sifatida interpretatsiya qilgan tadqiqotchi leksemalararo o‘zaro ta’sir mexanizmlari hamda leksik sathdagi obyektiv lisoniy o‘zgarish qonuniyatlarini ochib berdi. Tadqiqotda leksik-semantik maydonlarning shakllanish bosqichlari, ularning strukturaviy konfiguratsiyasi hamda vaqt o‘tishi bilan yuzaga keluvchi dinamik siljish omillari atroflicha umumlashtirilgan.

G. G. Ivleva so‘zning dinamik tabiatini, xususan, ma’noning kengayishi (umumlashtirilishi), torayishi (ixtisoslashuvi) hamda semantik ko‘chish kabi kognitiv-semantik transformatsiyalarni konseptual jihatdan asoslaydi. Monografiyada leksik fond rivojlanishiga bevosita daxldor bo‘lgan ichki lisoniy (intralingvistik) va ijtimoiy-tarixiy (ekstralingvistik) determinantlarning o‘zaro korrelyatsiyasi chuqur tahlil qilinib, nemis tilidagi muayyan leksemalarning tarixiy-semantik evolyutsiyasi faktik misollar orqali ko‘rgazmali tarzda dalillanadi. Muallif o‘zining “Тенденции

ISSN 3060-5059 (Online)

развития слова и словарного состава" (1986) nomli asarida nemis leksikasida yangi nominativ birliklarning (neologizmlarning) shakllanishi, mavjud qatlamlarning arxaiklashuvi hamda lug'at tarkibining uzluksiz yangilanish omillarini tizimli yondashuv paradigmasida tahlilga tortdi. Asarda ilmiy-texnikaviy taraqqiyot va ijtimoiy munosabatlar ta'sirida yuzaga keluvchi ixtisoslashgan leksikaning o'ziga xos derivatsion xususiyatlari alohida tahlil qilinadi. Lug'at tizimining tashkiliy arxitekturasi va uning doimiy harakati to'g'risidagi nazariy xulosalar nafaqat zamonaviy germanistika, leksikologiya va semantika rivojiga salmoqli hissa qo'shdi, balki neologiya hamda neografiya sohalarining keyingi metodologik poydevorini mustahkamlashda muhim tayanch vazifasini o'tadi.

Zamonaviy tilshunoslik paradigmalarining taraqqiyoti jarayonida neologiya hamda neografiya birliklarini yangicha metodologik tamoyillar asosida tadqiq etish rus lingvistik maktabi vakillari diqqat markazida turuvchi ustuvor masalalardan biriga aylandi. Xususan, tilshunos V. I. Zabotkina yangi leksik hosilalarni (neologizmlarni) kognitiv hamda pragmatik yondashuvlarning o'zaro sintezi zaminida tadqiq qilish modelini ilgari surdi [2, 3]. Olima lisoniy innovatsiyalarning generatsiyalanishi va nutqiy faoliyatda realizatsiyalanishida kognitiv jarayonlarning determinantlik funksiyasini, ya'ni konseptualizatsiya hamda kategorizatsiya mexanizmlarining bevosita ta'sirini tahlil markaziga qo'ydi. Muallif neologizmlarning diskursiv makondagi kommunikativ vazifalarini, chunonchi, ekspressivlik, lisoniy tejamkorlik (nutqiy tejamkorlik prinsipi) hamda muloqotdagi ohorlik (yangilik bo'yog'i) xususiyatlarini pragmalingvistik parametrlar ko'zgusida ochib beradi. Tadqiqotda situativ muloqot omillari hamda diskursiv kontekstning yangi so'zlar genezisi va ularning lisoniy jamoa tomonidan resepsiyasi (idrok etilishi) jarayonidagi transformatsion o'rni muhim ilmiy muammo sifatida konseptuallashtirildi.

V. I. Zabotkina konseptual metafora va metonimiya kabi kognitiv modellarning so'z yasash jarayonidagi salohiyatini asoslab, sotsiomadaniy omillarning neologizmlarga ta'siri hamda ularning ijtimoiy ongda paydo bo'lgan yangi mental tuzilmalarni lisoniy aks ettirish imkoniyatlarini tizimli izohlaydi. Olima kognitiv va pragmatik vektorlarning integratsiyasi yangi leksik birliklarning umumiy til tizimidagi ontologik maqomini delimitatsiya qilishda hal qiluvchi mezon ekanligini ilmiy jihatdan dalilladi. Shuningdek, tadqiqotda neologizmlarning umumiste'mol leksikasiga singib borishi, ya'ni ularning leksikallashuvi va institutsionallashuvi bosqichlarida kuzatiladigan tizimli murakkabliklar batafsil yoritildi. Til, tafakkur hamda kommunikatsiya o'rtasidagi dialektik aloqadorlikni neologiya doirasida sinxron tahlil qilish yangi so'zlarning individual idiolektdan jamoaviy nutq amaliyotiga diffuziyalanish (tarqalish) darajasini aniqlash imkonini berdi.

Bundan tashqari, V. I. Zabotkina metodologik muammolarni, xususan, yangi leksikani tadqiq etishda empirik korpus materiallarini to'plash va verifikatsiyalash usullarini ishlab chiqishda kognitiv-pragmatik yondashuvning yuqori gnoseologik samaradorligini isbotlab berdi. Ushbu konseptual ishlar zamonaviy neologiyaning nazariy chegaralarini kengaytirib, uning boshqa lingvistik yo'nalishlar bilan tutashuvida fundamental ilmiy gipotezalarning maydonga kelishiga mustahkam zamin hozirladi. Yangi birliklarning nutq aktlaridagi illyokutiv salohiyatini hamda ularning resipient tomonidan perseptiv talqin qilinishidagi pragmatik mezonlarni hisobga olish zarurati aynan V. I. Zabotkinaning nazariy tadqiqotlaridan so'ng alohida dolzarblik kasb etdi. Binobarin, olima jahon va rus tilshunosligida neologizmlar nazariyasini kognitiv-kommunikativ nuqtayi nazardan qayta baholashga salmoqli hissa qo'shib, ushbu fanda lisoniy ong, tafakkur va dinamik nutqiy vaziyatlarni yaxlitlikda tahlil qiluvchi yangi ilmiy maktablarning shakllanishiga kuchli turtki berdi.

Lisoniy innovatsiyalar genezisida subyektiv-ijodiy omil, xususan, muayyan mualliflar idiolekti muhim onomasiologik manba vazifasini o'taydi; zero, nutqiy hodisa sanalgan okkazionalizm (individual-mualliflik neologizmi) vaqt o'tishi bilan ijtimoiy verifikatsiyadan o'tib, umumiste'mol leksikasiga singishi (leksikallashuvi) va to'laqonli neologizm maqomini olishi mumkin. Taniqli rus tilshunosi V. V. Lopatin neologizmlar hamda okkazional hosilalarning umumiy va differensial belgilarini tizimli-derivatsion parametrlar asosida chuqur tekshirdi [4]. Olim mazkur ikki lisoniy kategoriya o'rtasidagi nazariy va funksional chegaralarni fundamental darajada delimitatsiya qilib berdi. Muallif rus tili so'z yasash tizimining invariant qonuniyatlari hamda derivatsion modellarining neologik birliklar bilan bir qatorda okkazional tuzilmalarda ham qay darajada voqelanishini ilmiy dalilladi. Tahlilga tortilgan asarda ijtimoiy-madaniy zaruriyatlar, fan-texnika taraqqiyoti hamda ijtimoiy ehtiyojlar ta'sirida yuzaga keluvchi yangi nominativ birliklarning vujudga kelish mexanizmlari tadqiq etiladi.

V. V. Lopatin okkazional birliklarni leksik fondning to'laqonli tarkibiy unsuri hamda tilning ifoda quvvatini boyituvchi samarali resurs sifatida e'tirof etadi. Mualliflik neologizmlarining semantik arxitekturasi va uslubiy-ekspressiv xususiyatlarini tahlil qilish orqali olim ushbu hosilalarning ham umumiy lug'at tarkibini kengaytirishdagi o'ziga xos salohiyatini asoslaydi. Shu bilan birga, okkazionalizmlarning tilda yangi so'zlar (neologizmlar) paydo bo'lishida boshlang'ich derivatsion bosqich vazifasini o'tash imkoniyati konseptual jihatdan yoritiladi. So'z yasash modellari, affiksal va kompozitsion usullarning ohorli shakllanishlarda voqelanishini o'rganish ilgari surilgan gipotezalarni faktik jihatdan mustahkamlashga xizmat qiladi. V. V. Lopatin okkazional birliklarning lisoniy tizimdagi funksional yukini ularning nutqiy akt doirasidan chiqib, til faktiga aylanishi (neologizm darajasiga ko'tarilishi) nuqtayi nazaridan baholaydi hamda o'z qarashlarini badiiy adabiyot, publitsistik diskurs va ilmiy matnlardan olingan reprezentativ materiallar misolida isbotlaydi. Olim neologizmlarning umumiy til dinamikasidagi transformatsion roliga baho berib, yangi leksika yaratishdagi nazariy va amaliy muammolarni muvozanatli tarzda muhokama qiladi. Binobarin, V. V. Lopatinning neologizmlar hamda okkazional birliklarning ontologik tabiatini tizimli yoritgan mazkur izlanishlari nafaqat rus neologiyasida, balki jahon so'z yasalishi va leksikologiyasi nazariyasida fundamental metodologik bosqich bo'lib xizmat qiladi.

Neologiya va derivatologiya fanlarining izchil taraqqiyoti jarayonida neologizmlar hamda ularga funksional-semantik jihatdan yondosh bo'lgan okkazional birliklarning integrativ va differensial belgilarini aniqlash keyingi davr

ISSN 3060-5059 (Online)

lingvistlari diqqat markazida turuvchi muhim metodologik vazifalardan biri sanaladi. Zero, lisoniy innovatsiyalar tabiatini to‘laqonli anglash yangi leksikaga chegaradosh bo‘lgan nutqiy fenomenlarni kompleks tahlil qilishni taqozo etadi. Rus tilshunosi R. Y. Namitokova yangi nominativ birliklarning vujudga kelishida mualliflik derivatsiyasining o‘rni va derivatsion salohiyatini fundamental darajada o‘rgandi [5]. Olima “mualliflik neologizmi” tushunchasining nazariy-konseptual asoslarini ishlab chiqib, ularni umumiste’mol maqomiga ega bo‘lgan an’anaviy neologizmlardan farqlovchi mezonlarni ilmiy jihatdan delimitatsiya qildi. Tadqiqotda derivatsion modellar hamda so‘z yasash usullarining individual-mualliflik diskursida reallashuv xususiyatlariga ustuvor ahamiyat qaratilgan bo‘lsa-da, mazkur yondashuv lisoniy sathdagi umumiy neologik jarayonlarni ham qamrab olish zaruriyatini yuzaga keltirdi.

Affiksatsiya, kompozitsiya, kontaminatsiya (blending) va boshqa nostandart so‘z yasash mexanizmlarining funksional samaradorligini tahlil qilish orqali muallif yangi leksemalarning hosil bo‘lish qonuniyatlarini izohlaydi. R. Y. Namitokova mualliflik neologizmlarining semantik strukturasini hamda stilistik-konnotativ vazifalarini bevosita derivatsion jarayonlar bilan aloqadorlikda ko‘rib chiqadi va o‘z gipotezalarini rus nasriy hamda poetik matnlaridan olingan boy empirik materiallar asosida verifikatsiyalaydi. Muallif neologizm va okkazionalizm dixotomiyasidagi chegaraviy belgilarni aniqlashga e’tibor qaratib, individual-ijodiy birliklarning lisoniy makrotizimga ko‘rsatadigan ta’siri hamda ularning o‘zaro tizimli munosabatlarini baholaydi. So‘z yasashdagi innovatsion tamoyillarni modellashtirish natijasida olima tilda kelgusida vujudga kelishi mumkin bo‘lgan potensial neologizmlarni ilmiy bashoratlash (lingvistik prognostika) imkoniyatlarini ko‘rsatib berdi. Shuningdek, tadqiqotda mualliflik yangi so‘zlarining leksikografik tavsifi, ularning lug‘at maqolasida aks etish tamoyillari hamda tipologik tasnifi alohida tizim sifatida umumlashtirilgan. Xulosa qilib aytganda, R. Y. Namitokovaning ilmiy qarashlari rus adabiy tilidagi mualliflik neologizmlarining derivatsion tabiatini ochish, okkazionalizm va neologizm kategoriyalarining mushtarak hamda differensial parametrlarini belgilashda mustahkam nazariy-metodologik baza bo‘lib xizmat qildi, mualliflik leksikasining lisoniy boylikni oshirishdagi o‘rnini xolis baholashga hamda derivatologiyaning dolzarb nazariy muammolariga samarali ilmiy yechimlar taklif etishga xizmat qildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ивлева Г. Г. Тенденции развития слова и словарного состава. — 1986.Unga havola berilgan universitet nashri (PDF).
2. Заботкина В. И. Когнитивно-прагматический подход к неологии. — Калининград, 1999. URL:http://www.elibrary.lt/resursai/Uzsienio%20leidiniai/Kaliningrad/Uchebnye_e_pub/Slavistika/KGU_sfz_04.pdf
3. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка. — Москва: Высшая школа, 1989. — 126 с. URL: https://search.rsl.ru/ru/record/01001480725.
4. Лопатин В. В. Рождение слова: неологизмы и окказиональные образования. — Москва: Наука, 1973. — 152 с. URL: https://search.rsl.ru/ru/record/01007158900.
5. Намитокова Р. Ю. Авторские неологизмы: словообразовательный аспект. — Ростов-на-Дону: Издательство Ростовского университета, 1986. — 156 с.URL: https://libsmr.ru/card/num/192498.